Arbustos de Catalunya

Ramon Pascual

miniguies natura
ALPINA | COSSETÀNIA | PÒRTIC

Arbustos de Catalunya

Ramon Pascual

miniguies

Miniguia arbustos.indd 1 13/05/15 12:03

Fotografies: Ramon Pascual
Nèlia Creixell (portada)

Primera edició: febrer del 2002
Primera edició Alpina / Cossetània / Pòrtic: juny del 2015

© 2015 Ramon Pascual

© de la present edició:

Editorial Alpina, SL – Princesa, 67 – 08401 Granollers
www.editorialalpina.com – info@editorialalpina.com
Tel. 93 879 50 83

9 Grup Editorial / Cossetània Edicions – Violeta, 6 – 43800 Valls
www.cossetania.com – cossetania@cossetania.com
Tel. 977 60 25 91

Raval Edicions, Pòrtic – Pedro i Pons, 9-11, 11a, portes 1 i 2 – 08034 Barcelona
www.grup62.cat – info@grup62.com
Tel. 93 443 71 00

ISBN Alpina: 978-84-8090-599-2
ISBN Cossetània: 978-84-9034-334-0
ISBN Pòrtic: 978-84-7306-338-4
DL T 667-2015

Impressió: Impremta Pagès

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, comprenent-hi la reprografia i el tractament informàtic, com també la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, resten rigorosament prohibides sense l'autorització escrita de l'editor i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Miniguia arbustos.indd 2 13/05/15 12:03

Introducció

Justificació

Les plantes llenyoses poden fer-se molt altes o no arribar ni fins a 1 m d'alçària i poden ramificar-se de formes diferents per donar lloc a vegetals de fesomia diversa, com ara els arbres, els arbustos i les mates, de límits poc clars i mal definits.

Es considera un **arbust**, una planta llenyosa de menys de 5 m d'alçària, que no té un tronc preponderant, ja que es ramifica des de la base, contràriament als arbres que durant els primers anys de vida només aixequen una tija dreta, el tronc, que comença a ramificar-se al cap d'un temps i a una certa distància de terra. Les **lianes** es consideren plantes arbustives de tiges molt llargues, volubles i enfiladisses. Als Països Catalans hi deu haver unes 200 plantes que es poden incloure dins d'aquest marc d'arbustos i lianes, les quals solen formar part del sotabosc i dels marges de les àrees forestals.

D'altra banda, si es considera l'adaptació de les plantes als ambients més diversos i la pressió humana que sovint han de suportar, sobretot aquelles que són pròpies de terra baixa i de llocs molt humanitzats, moltes d'elles, que en condicions adequades són arbustos i fins i tot arbres, en el nostre país no passen de formes humils, sovint anomenades **mates**. Així, per exemple, el garric es pren sovint per un arbust o una mata i, en canvi, al nord d'Àfrica assoleix la mida i el port d'un arbre, com una alzina. També el boix i l'avellaner són arbres que a les nostres contrades no passen de formes arbustives. Curiosament, un arbre, com és el llentiscle, pel seu aspecte pren el nom vulgar de mata i amb aquest nom se'l coneix.

En canvi, un arbust com ara el saüc, que sovint es veu afavorit per l'acció humana a prop de les cases de pagès on viu, pren la forma d'un arbre.

En aquesta petita guia hi ha descrits més de 50 arbustos entre els més corrents i significatius dels diferents estatges de vegetació del nostre país, des d'arran de mar fins a l'alta muntanya. Potser alguna persona pot trobar-hi mancances i preguntar-se per què no s'hi ha inclòs l'arboç o l'arç blanc, per exemple. La resposta és que aquestes espècies, malgrat la seva humilitat, són arbres. Per això aquesta guia es complementa amb *Arbres de Catalunya*,

Miniguia arbustos.indd 3 13/05/15 12:03

d'aquesta mateixa col·lecció, i sovint és recomanable fer-les servir al mateix temps.

Tots els arbustos citats són **plantes autòctones** del nostre país, és a dir, plantes que viuen de forma silvestre i que tenen la suficient vigoria per a reproduir-se i mantenir les seves poblacions. Aquestes plantes han colonitzat el nostre territori d'una forma natural i no han estat portades, ni plantades, ni afavorides per les persones. Per tant, en aquesta guia no trobareu arbustos cultivats en els jardins ni en els conreus, ni plantes ornamentals.

La tija i les fulles

L'aparell vegetatiu d'un arbust és constituït per l'arrel, la tija i les fulles. L'arrel, poc visible, no serveix de gaire a l'hora de provar d'identificar una planta. La **tija** és sempre llenyosa i pot fer-se bastant gruixuda, però mai com la d'un arbre. Es ramifica des d'arran de terra i, sovint, treu moltes branques. És per això que molts arbustos prenen una forma arrodonida. Les **fulles** surten sempre de les tiges i de les branques i són de creixement limitat. La gran varietat de formes i mides i d'altres característiques lligades a les adaptacions al medi fan de les fulles un element que ajuda a la identificació d'un arbust. La fulla consta d'una part, generalment plana, el **limbe**, sostingut per un peu anomenat **pecíol**. A vegades no hi ha pecíol i la fulla, assentada directament sobre la branca, s'anomena sèssil. El limbe foliar és recorregut pels nervis. La cara superior d'una fulla pren el nom d'anvers i la inferior, revers. L'anvers sol ser més verd, ja que en general rep més llum, i el revers sol ser mat o esblanqueït i, sovint, pelut. Hi ha fulles de formes molt diverses, lanceolades, el·líptiques, ovades, en forma de cor, triangulars, lineals i en forma d'agulla. El marge del limbe pot ser enter, dentat o lobulat, amb moltes variants. La majoria de les fulles són **simples**, però a vegades queden dividides en una sèrie de fulletes més petites anomenades folíols i es diu que les fulles són **compostes**. A la base del pecíol, en el punt on s'insereix a la branca, solen aparèixer els borrons, que donaran origen a una nova branca o a una flor. A la base dels pecíols no hi ha mai borrons.

La flor i el fruit

La **flor** és l'òrgan de reproducció de tots els arbustos. Té la funció de formar llavors i assegurar la continuïtat de cada espècie. Un

Miniguia arbustos.indd 4 13/05/15 12:03

cop la flor és fecundada, l'**ovari** es transforma en el fruit, que conté les llavors o granes. Les flors apareixen temporalment i de forma cíclica. El període entre l'aparició de les primeres flors i el marciment de les darreres s'anomena **floració** i sol durar uns quants mesos. Una flor és formada per diversos verticils, és a dir, un conjunt d'òrgans que surten a un mateix nivell. La flor normalment és sostinguda per un **peduncle** que s'eixampla a la part superior i forma el **receptacle** on s'insereixen gairebé sempre els quatre verticils florals: el **calze**, el més extern, format pels sèpals, generalment verds; la **corol·la**, amb els pètals acolorits que donen el caràcter i la vistositat a la flor; més endins es troben els **estams**, òrgans masculins productors de pol·len, i el **pistil**, l'òrgan femení on es troba l'ovari, el qual, si la flor és fecundada, es convertirà en el **fruit**. Les flors no sempre són completes i a vegades hi poden faltar diversos verticils florals. Si hi falten els pistils, la flor esdevé masculina, si hi falten els estams, femenina. Les flors més corrents són les que tenen els dos òrgans; s'anomenen hermafrodites. Les flors poden ser solitàries, com les de la taperera, però el més corrent és que es reuneixin en grups, anomenats inflorescències, que prenen diversos noms segons quina sigui la disposició de les flors. Les principals **inflorescències** que es troben en els arbustos són la umbel·la, com les del matabou; el corimbe, com els del marfull; els aments, que quan apareixen en els salzes s'anomenen gatells; els raïms, com ara els de l'espinavessa i la panícula de l'olivereta, que en definitiva és un raïm de raïms.

La flor manté els seus caràcters d'una forma més constant que no pas els òrgans de l'aparell vegetatiu d'un arbust, com el brancam i les fulles, sovint modificats per la pressió ambiental. Per això, els criteris de classificació d'aquests vegetals es basen sobretot en els caràcters de les flors.

Distribució i adaptacions

La majoria dels arbustos viuen en comunitats vegetals dominades generalment pels arbres, és a dir, formen part del sotabosc de diverses menes de bosc i, gairebé mai, s'erigeixen en l'espècie dominant d'una comunitat, com és el cas d'un alocar o d'un baladrar.

El nostre país té una orografia tan variada i una diferència altitudinal tan àmplia, des del litoral fins als 3.000 m de l'alta muntanya, que dóna lloc a unes diferències climàtiques molt acusades.

Miniguia arbustos.indd 5 13/05/15 12:03

Això es tradueix en una gran riquesa de vegetació, ja que en cada estatge hi viuen les comunitats vegetals més ben adaptades a cada ambient. Així, el caràcter eixut dels boscos mediterranis i, per altra banda, els boscos humits, amb pluges constants, de l'alta muntanya condicionen la vida dels arbustos més diversos.

A l'àrea mediterrània predominen els arbustos, els quals, com els arbres amb què conviuen, estan més ben adaptats a la sequera, i desenvolupen poques fulles o de mida molt reduïda, endurides i lluents o recobertes de pèls, caràcters, tots ells, encaminats a limitar la pèrdua d'aigua per transpiració. En canvi a les rouredes humides i a les avetoses, on no cal estalviar l'aigua, creixen arbustos de fulles amples i tendres.

Quan a partir dels 2.300 m d'altitud ja no hi poden créixer els arbres, els arbustos també desapareixen, incapaços de suportar les dures condicions climàtiques, i donen pas a la vegetació pròpia d'aquestes contrades, els prats.

Els arbustos i les lianes representen la vegetació intermèdia entre els arbres del bosc i les plantes herbàcies que s'aixequen poc de terra. La majoria fan flors atractives i fruits vistosos que ajuden a donar al paisatge una pinzellada de color i un caràcter d'harmonia.

Miniguia arbustos.indd 6 13/05/15 12:03

Albada

Anthyllis cytisoides (fam. papilionàcies)

Descripció: Arbust blanquinós, erecte, de 30 cm a 1 metre d'alçària, de tiges peludes. Té les **fulles** trifoliolades, però no totes, ja que les inferiors i les més pròximes a les flors sovint han perdut els dos folíols laterals, molt més petits que el central, i semblen fulles simples. Els folíols fan de 2 a 3 cm de llargada i són de forma oblonga. Les **flors** són petites, d'1 cm com a màxim, papilionades com les de la ginesta, grogues, disposades en raïms estrets a la part superior de les branques. El **fruit** és un llegum ovoide, petit, amb una sola grana. **Localització:** A terra baixa, sobretot a les brolles de romaní i bruc d'hivern, sobre terreny calcari.

Floració: maig-agost

Miniguia arbustos.indd 7 13/05/15 12:03

Aloc

Vitex agnus-castus (fam. verbenàcies)

Descripció: Arbust caducifoli, d'1 a 5 m d'alçària, amb el port d'un arbre, flairós, amb les branques joves de secció quadrangular, grisenques i molt peludes. Té les **fulles** compostes, palmades, amb els folíols estrets i lanceolats, de 4 a 12 cm, grisencs i peluts pel revers, sostingudes per un pecíol molt llarg. Les **flors** són petites, de 8 a 10 mm, irregulars, de color blau clar, de forma tubular obertes en 5 lòbuls, reunides en amples inflorescències. El **fruit** és una drupa molt petita, negrosa o rogenca. **Localització:** És l'arbust característic dels alocars, que es fan als costats de les rieres i les rambles de les zones litorals del nord del país i que arriben fins on comencen a aparèixer els baladrars, més cap al sud.

Miniguia arbustos.indd 8 13/05/15 12:03

Aranyoner

Prunus spinosa (fam. rosàcies)

Descripció: Arbust caducifoli, espinós, de tiges intricades, amb l'escorça negrosa, que pot atènyer uns 2 m d'alçària o més. Té les **fulles** el·líptiques, esparses, d'1 a 4 cm, amb dents petites, a vegades un xic peludes pel revers, sobretot sobre els nervis. Les **flors** són blanques, d'1 cm de diàmetre aproximadament, amb 5 pètals i molts estams sobresortints, que apareixen en gran nombre sobre les branques nues abans que no surtin les fulles. Els **fruits** són esfèrics, llisos, d'1 cm de diàmetre, recoberts d'una pruïna blanca que se'n va si es freguen amb el dit. Tenen un gust àcid característic i s'aprofiten per a fer licors. **Localització:** A les bardisses i les vores dels boscos, des de terra baixa fins a uns 1.600 m d'altitud.

Floració: febrer-maig

Miniguia arbustos.indd 9 13/05/15 12:03

Argelaga

Genista scorpius (fam. papilionàcies)

Descripció: Arbust humil, d'un to grisenc, de fins a uns 2 m d'alçària, molt ramificat i molt agressiu, amb moltes espines llargues, de 3 o 4 cm, i estriades. Té poques **fulles**, simples, de 4 a 8 mm de llargada, lanceolades i gairebé sense pecíol. Les **flors** són d'un groc viu acarbassat, papilionades, d'1 cm, reunides en grups al llarg de les tiges i damunt les espines. El **fruit** és un llegum oblong de 2 a 4,5 cm de llargada que porta de 3 a 7 granes. **Localització:** Viu sobre terrenys calcaris, pedregosos, a les brolles i els prats secs, a terra baixa i a la muntanya mitjana. És una planta molt comuna.

Miniguia arbustos.indd 10 13/05/15 12:03

Argelaga negra

Calicotome spinosa (fam. papilionàcies)

Descripció: Arbust molt espinós, de fins a 3 m d'alçària, molt ramificat, amb els branquillons estriats i amb poques fulles. Té les **fulles** trifoliolades, amb els folíols petits, de forma ovada, de 5 a 10 mm, d'un verd fosc que s'ennegreix quan s'assequen. Les **flors** són papilionades, d'1 a 1,5 cm, solitàries o en petits grups cobreixen gairebé totes les branques a l'època de la florida. És curiós el fet que el calze, de color bru, s'esquinça transversalment quan la flor s'obre. El **fruit** és un llegum de 3 o 4 cm de llargada, negre i lluent quan és madur. **Localització:** A terra baixa, als alzinars esclarissats i les brolles, sobre terreny silici.

Floració: març-maig

Miniguia arbustos.indd 11 13/05/15 12:04

Arítjol

Smilax aspera (fam. esmilacàcies)

Descripció: Liana força espinosa, verda tot l'any, de tiges primes i anguloses, de fins a 1 m de llargada. S'entortolliga entre les plantes veïnes amb l'ajut d'uns circells que surten per parelles a la base dels pecíols de les fulles i de les espines del marge foliar, amb les quals s'arrapa. Té les **fulles** esparses, de 4 a 10 cm, ovades, triangulars o en forma de cor, amb el marge espinós, endurides i lluents, amb 5 nervis arquejats. Les **flors** són de color crema, amb 6 pètals, molt petites, però com que estan reunides en nombre de 5 a 30 en raïms terminals donen un atractiu a la planta a l'època de la florida. Hi ha plantes amb flors masculines i d'altres només amb flors femenines (dioic). El **fruit** és una petita baia d'uns 7 mm, vermell. **Localització:** En els alzinars i aquelles comunitats de terra baixa sorgides com a conseqüència de la degradació dels alzinars, com ara les garrigues i les brolles.

Miniguia arbustos.indd 12 13/05/15 12:04

Índex

Sambucus racemosa
(fam. caprifoliàcies), 51
Sarothamnus scoparius
(fam. papilionàcies), 34
Smilax aspera (fam. esmilacàcies), 12
Spartium junceum
(fam. papilionàcies), 33
Ulex parviflorus
(fam. papilionàcies), 31
Vaccinium myrtillus
(fam. ericàcies), 41
Veratrum album (fam. liliàcies), 57
Viburnum lantana
(fam. caprifoliàcies), 56
Viburnum tinus
(fam. caprifoliàcies), 37
Vitex agnus-castus
(fam. verbenàcies), 8

Noms comuns

albada, 7
aloc, 8
aranyoner, 9
argelaga, 10
argelaga negra, 11
arítjol, 12
baladre, 13
bàlec, 14
barretets vermells, 15
boixerola, 16
bruc boal, 17
bruc d'hivern, 18
bruguerola, 19
coronil·la boscana, 20
esbarzer, 21
espantallops, 22
esparreguera boscana, 23
espina cervina de fulla petita, 24
espinavessa, 25
estepa blanca, 26
estepa borrera, 27
estepa ladanífera, 28
estepa negra, 29
galzeran, 30
gatosa, 31
gerdera, 32
ginesta, 33
gódua, 34
lligabosc etrusc, 35
lligabosc mediterrani, 36
marfull, 37
matabou, 38
matapoll, 39
murta, 40
nabiu, 41
neret, 42
olivereta, 43
púdol, 44
riber petri, 45
roldor, 46
romaní, 47
roser silvestre, rosa de bardissa, 48
sanguinyol, 49
sarga, 50
saüc racemós, 51
saulic, 52
saüquer, 53
taperera, 54
tintorell, 55
tortellatge, 56
veladre, 57
vidalba, 58
vidiella, 59
xuclamel de roca, 60
xuclamel xilosti, 61

Miniguia arbustos.indd 62 13/05/15 12:05

Noms científics

Anthyllis cytisoides
(fam. papilionàcies), 7
Arctostaphylos uva-ursi
(fam. ericàcies), 16
Asparagus acutifolius
(fam. liliàcies), 23
Bupleurum fruticosum
(fam. umbel·líferes), 38
Calicotome spinosa
(fam. papilionàcies), 11
Calluna vulgaris
(fam. ericàcies), 19
Capparis spinosa
(fam. caparàcies), 54
Cistus albidus (fam. cistàcies), 26
Cistus ladanifer (fam. cistàcies), 28
Cistus monspeliensis
(fam. cistàcies), 29
Cistus salviifolius (fam. cistàcies), 27
Clematis flammula
(fam. ranunculàcies), 59
Clematis vitalba
(fam. ranunculàcies), 58
Colutea arborescens
(fam. papilionàcies), 22
Coriaria myrtifolia
(fam. coriariàcies), 46
Cornus sanguinea
(fam. cornàcies), 49
Coronilla emerus
(fam. papilionàcies), 20
Daphne gnidium
(fam. timeleàcies), 39
Daphne mezereum
(fam. timeleàcies), 55
Erica arborea (fam. ericàcies), 17
Erica multiflora (fam. ericàcies), 18
Evonymus europaeus
(fam. celastràcies), 15
Genista balansae
(fam. papilionàcies), 14
Genista scorpius
(fam. papilionàcies), 10
Ligustrum vulgare (fam. oleàcies), 43
Lonicera etrusca
(fam. caprifoliàcies), 35
Lonicera implexa
(fam. caprifoliàcies), 36
Lonicera pyrenaica
(fam. caprifoliàcies), 60
Lonicera xylosteum
(fam. caprifoliàcies), 61
Myrtus communis
(fam. mirtàcies), 40
Nerium oleander
(fam. apocinàcies), 13
Paliurus spina-christi
(fam. ramnàcies), 25
Prunus spinosa (fam. rosàcies), 9
Rhamnus alpina (fam. ramnàcies), 44
Rhamnus saxatilis
(fam. ramnàcies), 24
Rhododendron ferrugineum
(fam. ericàcies), 42
Ribes petraeum
(fam. saxifragàcies), 45
Rosa canina (fam. rosàcies), 48
Rosmarinus officinalis
(fam. labiades), 47
Rubus idaeus (fam. rosàcies), 32
Rubus ulmifolius (fam. rosàcies), 21
Ruscus aculeatus (fam. liliàcies), 30
Salix elaeagnos (fam. salicàcies), 50
Salix purpurea (fam. salicàcies), 52
Sambucus nigra
(fam. caprifoliàcies), 53

Miniguia arbustos.indd 63 13/05/15 12:05